

ביד הלשון

סוגיות לשוניות בפרשת השבוע

”

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

כי תבוא שנת ה'תשע"ט עלון 41

וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא (נחמיה ח', ח')

הגייה נכונה והסבר לתורה ולמפרשיה

וי"ו ההיפוך

הוספת האות וי' לפועל בעבר הופכת אותו לעתיד ואילו הוספת וי' לפועל בעתיד הופכת אותו לעבר. ראו דוגמאות.

ניקוד וי"ו ההיפוך מעבר לעתיד:

וַיִּרְשְׁתָּהּ וַיִּשְׁכַּת בָּהּ (כו, א) ; וַיָּבֹאתָ אֶל-הַכֹּהֵן (שם, ג)

יש מקומות בהם ההטעמה עוברת ממלעיל למרע. ניקודה דומה לניקוד וי"ו החיבור.

בָּאתָ – מלעיל. הטעם בהברה בַּ. וַיָּבֹאתָ – מרע. הטעם בהברה תַּ.

ניקוד וי"ו ההיפוך מעתיד לעבר:

וַיִּרְעוּ אֹתָם הַמִּצְרִים וַיַּעֲזֹנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבָרָה קָשָׁה :

וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת-קִלְנוֹ

וַיֵּרָא אֶת-עֲנָנֵינוּ וְאֶת-עַמּוּלֵנוּ וְאֶת-קְלוּזֵנוּ (כו, ו-ז)

בדרך כלל – בפתח ולאחריו דגש: וַיִּרְעוּ, וַנִּצְעַק, וַיֵּרָא

לפני אל"ף תנוקד בקמץ: וַאֲשַׁאֲלֵ אֹתָהּ. היות שהאות אי' אינה מקבלת דגש (וכן שאר הגרוניות), הפתח מתארכת לקמץ כתשלום דגש.

מיו"ד שוואית נשמט הדגש: וַיִּדְבֹּר.

תחביר וטעמים

אַרְמִי אֲבִי אֲבִי (כו, ה)

תרגום אונקלוס: לְבָן אֲרַמְאָה בְּעָא לְאַבְדָּא יְת אָבִא
רש"י: ... לָבָן בִּיקָשׁ לַעֲקֹר אֶת הַכָּל כְּשֶׁרָדַף אַחֲרַי יַעֲקֹב ...

פירוש הפסוק לאונקלוס ורש"י: ארמי = לבן, הוא הנושא. הנושא הוא הפועל
יאבדי. אבי = יעקב, הוא המושא.

אבן עזרא שואל על רש"י: מלת אובד מן הפעלים שאינם יוצאים. ואילו היה ארמי
על לבן, היה הכתוב אומר – מאבד או מאבד.

כלומר א"ע ממאן לקבל שאובד הוא נשוא ואבי הוא מושא.

אבן-עזרא מפרש: והקרוב שארמי הוא יעקב, כאילו אמר הכתוב: כשהיה אבי
בארם, היה אובד, והטעם: עני בלא ממון ...

פירוש הפסוק לא"ע: ארמי = אבי = יעקב הוא הנושא, היה 'אובד' כלומר 'עני
ללא ממון'. אין כלל בפסוק מושא.

גם הרשב"ם מסביר את הפסוק קרוב לדרכו של א"ע.

ומוסיף רבי וולף היידנהיים בפירושו "מודע לביתה" (הו"ד גם ב"הכתב
והקבלה"): אכן המעיין בפסקי הטעמים ישכיל ויבין שגם בעל הטעמים הסכים עם פי'
רש"י ות"א, שהרי הפסיק מלת ארמי בפשטא ואובד במשרת להצמידו עם אבי, ואלו
לדעת בעלי הפשט היה לו להטעים ארמי אובד במהפך פשטא.

ומסכם: לבן פירוש רש"י עיקר שאובד פועל ואבי פעול.

ועיין שם שמאריך לתרץ את טענת א"ע – ש"מילת אובד מן הפעלים שאינם
יוצאים".

מילים ושרשים בפרשה

שורש אמ"ר

"את ה' האמרת היום ... ויהי' האמירך היום להיות לו לעם סגלה" (כו, יז-יח)

מפרשי המקרא נחלקו בביאור הפעלים: האמרת – האמירך.

רש"י: אין להם עד מוכיח צמקרא, ולי נראה שהוא לשון הפקדה והבדלה – הבדלה
לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפקידך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם
סגלה.

אבן עזרא: מלשון גדולה, וקרוב מגזרת: בראש אמיר (ישעיהו יז, ו).

וכן הוא ברבינו בחיי: לשון מעלה וגובה, מלשון בראש אמיר שהוא הענף הגבוה.

אבן עזרא בשם רבי יהודה הלוי: ויאמר רבי יהודה הלוי השר הספרדי מ"כ כי המלה מגזרת ויאמר. והטעם: כי עשית הישר, עד שאמר שהוא יהיה אלהיך. גם הוא עשה לך עד שאמרת שאתה תהיה לו לעם סגולה, ויפה פירש.

רש"י הירש מטעים את הדברים וכותב: נמצא שזה פירוש "האמרת" ו"האמירך": גרמת שייאמר על ה' שהוא יהיה לך לאלוקים; וה' גרם שייאמר עליך שתהיה לו עם סגולה. הווי אומר, התחייבות ישראל לה' והבטחת ה' לישראל לא נשארו עניין פרטי בינו לבינם. אלא הקשר בין ה' לישראל התפרסם בכל העולם ונחרט בתודעת האנושות. מאז שקשר זה נודע, ה' מתואר כאלוקי ישראל, וישראל מתוארים כעם ה'.

חזקוני: לשון תמורה, החלפת כל היראות שבעולם בו שהנחת כולם ובחרת בו וכמו כן החליף הוא כל האומות הקדמונים ובחר בכך לשמור מצותיו. כלומר ל"חזקוני" האמרת זה מלשון המרה.

"בעלי התוספות" בדרך "תרגום ירושלמי": ושמעתי שבתרגום ירושלמי 'אתה האמרת' = המלכת, שכן בלשון ערבי קורין למלך אמיר.

"העמק דבר" לנצי"ב בדרך "תרגום אונקלוס" והגמרא בברכות דף ו': תרגם אונקלוס "חטבת", והוא לשון הגמרא ברכות (ו, א) 'אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם' ... ובערך 'אמר' (ג') פירש 'חטיבה' — ציור אחד בעולם, כלומר, דבר הניכר לעין ...

שורש לו"ה

"והלוית גוים רבים ואתה לא תכלה" (כח, יב)

השורש לו"ה מופיע בפסוק זה בשני בניינים:

והלוית – בניין הפעיל: להלוות למישהו אחר. (לתת הלוואה)

תכלה – בניין פעל (קל): ללוות ממישהו אחר (לקבל הלוואה)

שורש מב"ר

"והתמכרתם שם לאביך לעבדים ולשפוזות ואין קנה" (כח, טו)

התמכרתם – הפועל בבניין התפעל, ולא בבניין נפעל – נמכרתם.

ומפרש רש"י: והתמכרתם שם לאיביד. לתם מִבְקָשִׁים לְהִיּוֹת נִמְכָּרִים לָהֶם לְעֶזְדִּים וְלִשְׁפָחוֹת. ... וְלֹא יִתְּנוּ לָפָרֶשׁ "וְהִתְמַכְרְתֶּם" בְּלִשׁוֹן וְנִמְכְרְתֶּם עַל יְדֵי מוֹכְרִים אֲחֵרִים מִפְּנֵי שְׂנֵאֲמֵר אֲחֵרָיו "וְאִין קוֹנֵה".

על זו הדרך ניתן להבין את משמעות הפועל כיום:
התמכרות – שאדם מוכר את עצמו לדבר מה.

מילים נרדפות

"... לֵאמֹר הִסְכַּת וְשִׁמְעַי יִשְׂרָאֵל ..." (כז, ט)
"... וְהָיוּ בָךְ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבִזְרַעְךָ עַד-עוֹלָם" (כח, מו)
"... בְּשִׁמּוֹנָה וּבְטוֹב לִבָּב מֵרַב כָּל" (כח, מז)
"וְעִבַּדְתָּ אֶת-אֱלֹהֶיךָ ... בְּרַעַב וּבְצָמָא וּבְעִירָם וּבְזוֹסָר כָּל" ... (כח, מח)
"הִרְכָּה בָךְ וְהִעֲנָה אֲשֶׁר לֹא-נִסְתָּה כַּף-רְגְלָהּ.." (כח, נו)
בפסוקים מובאים צמדי מילים נרדפות לציון ההדרגתיות.

דחיק ואתי מרחיק

המדקדק בן-אשר קבע כלל: "בגד כפ"ת דסמיך לאהו"י – רפה.
בר – ממפיק, מפסיק, דחיק, ואתי מרחיק".

בפרשתנו אנו מוצאים דוגמאות ל"דחיק ואתי מרחיק"
בפסוק כו, י כתוב: אֲשֶׁר-נִתְּתָה לִי – יש דגש באות לי בראש המילה ואילו בפסוק ט"ז כתוב: אֲשֶׁר נִתְּתָה לָנוּ – ללא דגש.

דוגמאות נוספות לדגש בראש מילה: וּבְגִיתָ שָׁם (כז, ה) וְאֶכְלֶתָ שָׁם (כז, ז)
במקרים אלה, ובמקרים נוספים, ברור כי מדובר בדגש חזק, כי הלא מדובר באות שאינה "בגד כפת"!

ננסה להגדיר את התופעה: מדובר בשתי מילים המחוברות ביניהן בטעם מחבר, או באמצעות מקף, אשר האות הראשונה במלה השניה דגושה בדגש חזק. כלומר, יש להשמיע את האות פעמיים: פעם אחת בצמוד לסוף המלה הקודמת, ופעם שניה בפתח מלה זו – כביכול: "וּבְגִיתָ שָׁם" וְאֶכְלֶתָ שָׁם

לדגשים מן הסוג הזה יש שמות מקצועיים עתיקים: סוג אחד נקרא דְּחִיקָה, וסוג שני נקרא אֲתִי מִרְחִיק ויש נטייה להתייחס אליהם כתופעה אחת.

אם נשים לב, במקרים שהובאו לעיל, המלה הראשונה מבין השתיים מוטעמת תמיד מלעיל, והמלה השניה מוטעמת בראשה. כלומר קיימת הברה החוצצת בין שתי ההברות המוטעמות - **וְאֶכְלָתָ שֶׁם**. הדבר אופייני למקרים רבים של התופעה הנידונה, יש להניח שאלה המקרים של אתי מרחיק, בהם הטעם מגיע מרחוק (שהרי המלה הראשונה מוטעמת מלעיל); ולעומת זאת התופעה תיקרא דחיק כאשר אין הברה החוצצת בין ההברות המוטעמות, כגון בפסוק: **וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי בָלָק, לֵךְ-נָא; אֲתִי...** (במדבר כג, יג). אצל המדקדקים בתקופות השונות מוגדרים ה"דחיק" וה"אתי מרחיק" כמינוח שונה לתופעה אחת ולסימן ניקוד אחד.

לאור ההסבר הנ"ל ניתן להבין את ההבדל בין **אֲשֶׁר-נִתְּתָה לִי** (כו, א) עם דגש באות לי לבין **אֲשֶׁר נִתְּתָה לָנוּ** (כו, טז) ללא דגש באות לי, שהרי בצירוף השני יש טעם מפריד ולא טעם מחבר.

ניבים ופתגמים מהפרשה

לאות ולמופת - לסמל גבורה או כבוד, לדוגמה לאחרים.

"... וְהָיוּ בָךְ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבִזְרַעְךָ עַד-עוֹלָם" (כח, מו).

חיוו תלויים לו מנגד - חיוו בסכנה.

"וְהָיוּ זַוְיֶיךָ תְּלָאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפְזוּדֹתֶי לִילָה וַיּוֹמִם וְלֹא תֵאֱמִין בְּזַוְיֶיךָ" (כח, טו).

להארות, הערות והצטרפות לרשימת התפוצה:

byad-halashon@gmail.com

עיון בעלוני קודמים:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm